

OPINII, DISCUȚII

UNELE ASPECTE CU PRIVIRE LA TERMINOLOGIA CELEI DE A DOUA VÂRSTE A FIERULUI

Există un volum mare de informații, rezultat al cercetărilor arheologice din ultimele decenii, care necesită o sistematizare. Unul dintre aspectele care trebuie îmbunătățite privește terminologia folosită de către cercetători, cu referire la anumite categorii de piese, la neconcordanțe terminologice în ce privește cronologia etc. Îmbunătățirea aspectelor terminologice vizează de fapt omogenizarea termenilor arheologici. Necesitatea unei terminologii unitare poate fi sesizată și în istoriografia arheologică românească din ultima perioadă, în care putem sesiza câteva tentative de uniformizare a terminologiei celei de a doua epoci a fierului.

O primă încercare de a realiza un dicționar de termeni în arheologia celei de a doua epoci a fierului, o reprezintă rezultatele unor discuții de la două mese rotunde, organizate de Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, la care au participat specialiști cu preocupări în domeniu. Aceste rezultate au fost publicate în revista *Sargetia*, specificându-se însă totodată că respectivul dicționar de termeni nu este complet, putând fi adăugați și alți termeni¹.

De asemenea, important în acest sens este efortul lui Valeriu Sârbu, în domeniul funerar și al sacrificiilor din lumea geto-dacică, concretizat prin lucrarea *Arheologia funerară și sacrificiile: O terminologie unitară*². Tot Valeriu Sârbu, alături de Gelu Florea, abordează unele aspecte legate de terminologia subiectului în lucrarea *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, căreia îi adaugă și un glosar de termeni³. Pentru terminologia legată de formele ceramice este de semnalat teza de doctorat a lui George Trohani, *Ceramica geto-dacă din secolele II a. Chr. - I p. Chr. din Câmpia Română*⁴.

Pentru a desemna anumite categorii de piese a căror funcționalitate nu o cunoaștem, arheologii utilizează termeni moderni ce desemnează astăzi obiecte care probabil nu aveau aceeași funcționalitate în trecut. Poate cel mai potrivit exemplu este oferit de așa-zisele „fructiere dacice”. Ioan Glodariu a demonstrat convingător că aceste vase cu picior erau utilizate pentru

¹ ***, *Propuneri pentru un dicționar de termeni în arheologia celei de-a doua epoci a fierului*, în *Sargetia*, XXVII/1, 1997-1998 (în continuare: *Propuneri pentru un dicționar*).

² Valeriu Sârbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: O terminologie unitară*, Brăila, 2003.

³ Gelu Florea, Valeriu Sârbu, *Imaginar și imagine în Dacia Preromană*, Brăila, 1997 (în continuare: Florea, Sârbu, *Imaginar și imagine*).

⁴ George Trohani, *Ceramica geto-dacă din secolele II a. Chr. - I p. Chr. din Câmpia Română*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 52-53, 2001-2002, p. 245-253.

consumarea hranei, iar piciorul devine util în lipsa unei mese⁵. Cu toate acestea, termenul este în continuare utilizat, deoarece s-a încetățenit.

În literatura arheologică au fost înregistrate, nu de puține ori, confuzii și în ceea ce privește definirea termenilor prin care sunt desemnate: cetatea, așezarea fortificată, *dava* sau *oppidum*-ul. Pentru a exemplifica, menționăm că cetatea a devenit deseori sinonimă cu termenul de *dava* sau chiar cu cel de *oppidum*. Ioan Glodariu, în lucrarea sa, *Arhitectura dacilor civilă și militară*, a definit pentru prima oară acești termeni⁶, făcând distincția între așezare fortificată, cetate și fortificație numai cu rosturi militare, și propunând ca între criteriile de diferențiere să fie luate în calcul: rolul, rostul și caracterul fortificației, indiferent de natura, numărul și mărimea elementelor de fortificare, precum și suprafața fortificată. Chiar și așa, confuziile au continuat să persiste. La aproape un sfert de secol distanță de demersul profesorului clujean, datorită cantității de informații furnizate de descoperirile arheologice, credem că este momentul unor noi precizări.

Prin *așezare fortificată*, Ioan Glodariu desemnează acel tip de fortificație în interiorul căreia locuiește permanent fie întreaga populație a unei așezări (situație mai rar întâlnită), fie numai o parte a populației ei, așezarea extinzându-se și în afara spațiului fortificat, indiferent dacă așezarea s-a extins după ridicarea fortificației sau dacă s-a avut în vedere dintru început fortificarea numai a unei părți a așezării⁷.

Termenul de *cetate* este definit prin acele fortificații care au fost construite în apropierea uneia sau a mai multor așezări deschise, fără a fi locuite permanent de populația așezărilor, ci numai de conducătorul politic și militar, împreună cu o garnizoană variabilă ca mărime. Cetatea constituia, totodată, locul întărit unde se organiza, în cazul unui atac, rezistența luptătorilor recrutați din una sau din mai multe așezări⁸.

În sfârșit, prin termenul de *fortificație numai cu rosturi militare sau independentă* se desemnează acele întărituri, locuite sau nelocuite permanent de o garnizoană, menite să bareze importante căi de acces într-o zonă variabilă ca întindere sau să le supravegheze, ea fiind diferită de o cetate⁹.

În ceea ce ne privește, credem că astăzi, în definirea termenului de *cetate*, pot interveni anumite precizări. Un astfel de ansamblu reprezintă o construcție pe înălțime (un loc dominant), cu plan constructiv neunitar (oval,

⁵ Ioan Glodariu, *Contribuții la cronologia ceramicii în epoca Latène târzie*, în *Studii Dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 146-165.

⁶ Idem, *Arhitectura dacilor civilă și militară*, București, 1983, p. 50.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

rectangular etc.). Varietatea ține de meșterul constructor, de dorințele comanditarului sau de formele de relief pe care cetatea urma să fie amplasată. Materialele folosite la construcția zidurilor cetăților dacice sunt și ele diverse: piatra, care poate fi fasonată, fasonată sumar sau nefasonată, în funcție de zonă și de puterea economică și poziția socială a nobilului. Acesteia i se adaugă lemnul și lutul.

Intrarea în cetate se făcea uneori printrun turn (Luncani-*Piatra Roșie*) sau, alteori, printr-o poartă (Costești). Cetatea dacică poate avea mai multe incinte, de obicei două. Întruna dintre aceste incinte se găsesc una sau mai multe edificii deosebite, iar în cealaltă, acolo unde au fost realizate cercetări, se află mai multe clădiri mai puțin pretențioase, cu câteva excepții (în incinta a doua a cetății de la *Piatra Roșie* s-a descoperit o clădire cu două încăperi, una dintre ele fiind absidată¹⁰). În apropierea cetăților se găsesc unul sau mai multe sanctuare. De obicei, suprafața cetăților este restrânsă, în spatele zidurilor găsindu-se puține construcții, dat fiind că ele erau locuite de un număr mic de oameni. În apropierea cetăților, la poalele înălțimilor pe care sunt construite, se găsesc așezări. Diferența de înălțime între nivelul așezării și cel al cetății precum și diferențele între clădirile aflate în interiorul cetății indică anumite diferențieri sociale și implicit prestigiul unei aristocrații războinice.

În literatura de specialitate termenul de *dava* este destul de des utilizat, însă, din punct de vedere terminologic, acesta încă nu este clar definit, stârnind o serie de controverse asupra felului în care arăta o *dava* și cum se desfășura activitatea în interiorul unei astfel de așezări¹¹. Făcând o analiză a diverselor încercări de definire a termenului¹², înțelegem că aceasta ar reprezenta o așezare, fortificată sau nu, în perimetrul căreia există mai multe clădiri, cu rol de locuințe, ateliere de toate categoriile. În interiorul unei *dava* aveau loc activități economice, de schimb între producători și locuitorii zonei.

Dacă acceptăm definiția lui Ioan Glodariu asupra termenului de așezare fortificată, la care am adăuga faptul că în interiorul așezării fortificate se desfășurau și activități economice, de producție și schimb, atunci așezarea fortificată ar fi asemănătoare unei *dava*. Ea se caracterizează printr-o suprafață mare și implicit, un număr mare de locuitori. Forma asemănătoare a clădirilor

¹⁰ Constantin Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 84.

¹¹ Gelu Florea, *Oppidum, Dava. Câteva observații terminologice*, în *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase* (ed. C. Gaiu, C. Găzdac), Bistrița - Cluj-Napoca, 2006, p. 245-249 (în continuare: Florea, *Câteva observații terminologice*).

¹² *Propuneri pentru un dicționar*, p. 206; *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II (D-L), București, 1996, p. 28-29 (voce M. Babeș, Al. Suceveanu); Florea, Sârbu, *Imaginar și imagine*, p. 126; Florea, *Câteva observații terminologice*, p. 245-249.

și inventarul fără mari diferențe indică diferențe sociale mici. Așezările de acest tip sunt amenajate pe forme de relief diferite.

Prin *oppidum* se înțelege o așezare de dimensiuni relativ mari, spațiul fiind delimitat de fortificații, uneori continue și cu porți surmontate de turnuri¹³. În Dacia, acest termen este folosit uneori pentru a denumi așezările cu caracter proto-urban, de tip *dava*. Cei doi termeni apar în literatura arheologică românească ca sinonimi, așa cum arată și Gelu Florea, într-un articol recent¹⁴. El consideră că termenul de *oppidum* este caracteristic doar arealului așezărilor celtice, și chiar dacă unele funcții în raport cu teritoriul și cu comunitatea sunt asemănătoare, acestea nu pot funcționa decât la nivel de analogie, termenul fiind nepotrivit cu așezările proto-urbane din Dacia, unde existau o serie mare de diferențieri între cele două tipuri de habitat. Autorul consideră că atât termenul de *dava*, cât și cel de *oppidum* trebuie folosite cu oarecare prudență, recomandând, mai degrabă, folosirea termenului de *așezare cu caracter proto-urban*¹⁵.

Un alt gen de situație este atunci când sunt desemnate anumite categorii de obiecte prin termeni care înseamnă altceva. Deseori găsim în lucrările de specialitate folosiți incorect termenii de *spadă*, *sabie* sau *falx*. Astfel, arma specifică a dacilor, denumită de romani *falces*, este numită când *falx*, când *sabie curbă*. Situația se repetă și în cazul altor perioade, pentru o armă specifică epocii bronzului, folosindu-se termenul de *sabie de tip micenian*, deși aceasta este dreaptă și are două tășuri.

Termenul de *spadă* reprezintă arma individuală folosită în lupta corp la corp, pentru lovit și împuns, antică, medievală și modernă, cu lamă dreaptă prevăzută cu două tășuri¹⁶.

Termenul de *sabie* este folosit pentru armele individuale de luptă corp la corp, medievale și moderne, pentru lovit și împuns, cu lamă curbată și prevăzută cu un singur tăș pe partea exterioară a curburii și în general – cu excepția Extremului Orient – cu mânerul curbat sau înclinat în sens invers curburii lamei¹⁷.

În privința armelor curbate cu tăș pe partea interioară a curburii, pentru perioada medievală se folosește termenul de *seceră* sau *coasă de luptă*, iar pentru cele antice este folosit termenul de *falx*¹⁸.

Un alt exemplu pe care dorim să îl supunem atenției este legat de utilizarea mai multor termeni pentru a desemna același obiect, situație care

¹³ Florea, *Câteva observații terminologice*, p. 245-249.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Zeno K. Pinter, *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Reșița, 1999, p. 26.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

conduce la confuzii și la interpretări greșite. Astfel, găsim utilizați termenii de *coif*, *caschetă* sau *cască*. Deși au aceeași funcție, de a proteja capul purtătorului, pentru perioada la care facem referire, considerăm că termenul potrivit este cel de *coif* (cu sensul de acoperământ pentru protejarea capului în situații speciale – război, paradă sau pentru a indica un rang înalt¹⁹), deoarece ceilalți sunt termeni folosiți în epoca modernă.

O problemă mult controversată este legată de terminologia cu referire la populația dacică, getică sau geto-dacică. În acest caz, este recomandată folosirea unei terminologii diferențiate în funcție de anumite aspecte legate de spațiul sau perioada istorică despre care se discută.

Valeriu Sârbu și Gelu Florea, în introducerea lucrării *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, folosesc termenul de *geți* pentru a desemna populația din zona dintre Balcani și Carpați, din Dobrogea și spațiul est-carpatic, atât pentru secolele IV-III î. Chr. cât și pentru secolele II î. Chr. - I d. Chr., iar pe cel de *daci* pentru locuitorii din zona intracarpatică, din secolele II î. Chr. - I d. Chr. Termenul de *geto-daci* sau *daco-geți* este folosit când se abordează problemele generale ale secolelor II î. Chr. - I d. Chr.²⁰

În opinia noastră, este necesar să preluăm din experiența cercetătorilor din alte țări care au rezultate notabile în acest sens, sub aspectul omogenizării propriei terminologii, în funcție de realitățile arheologiei internaționale. Considerăm important un astfel de demers, pentru ca noile generații de cercetători să folosească o terminologie cât mai apropiată de cea corectă, încercând să se debaraseze de termenii „încetățeniți”. De asemenea, sugerăm ca la orice comunicare, articol, studiu, să se indice terminologia folosită de către autor, pentru ca auditorul/cititorul să înțeleagă corect fenomenele.

CRISTIAN DIMA

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

SOME ASPECTS REGARDING THE TERMINOLOGY OF THE SECOND IRON AGE

Summary

There is a large amount of information, resulting from archaeological research during recent decades, which needs to be systematised. One of the most important aspects that needs to be improved regards the terminology used by researches, referring to categories of pieces, and not just disagreement

¹⁹ *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I (A-C), București, 1994, p. 326-328 (voce VI. Zirra, Al. Vulpe, I. H. Crișan, C. Vlădescu, R. Harhoiu).

²⁰ Florea, Sârbu, *Imaginar și imagine*, p. 7.

regarding the terminology of chronology, etc. Improving this aspect entails the standardisation of archaeological terms.

The necessity of a unified terminology can be seen in Romanian archaeological historiography of recent years. The first attempt to make a dictionary of terminology for the second Iron Age, is represented by the results of two round tables, in Deva (Hunedoara county) in which many researchers took part. These results were published in *Sargetia*, no. 27, vol. 1.

The paper entitled *Funerary Archaeology and Sacrifices: A Unifying Terminology*, written by Valeriu Sârbu, is an important step in this direction. As well as that, Valeriu Sârbu and Gelu Florea's *Imagery and Image in Pre-Roman Dacia*, raises a few terminological problems concerning the subject. George Trohani gives a typology and terminology of Geto-Dacian pottery in his doctoral dissertation entitled *The Geto-Dacian Pottery from the 2nd Century BC and 1st Century AD from Romanian Plains*.

In order to designate some categories of pieces for which the function is not known, archaeologists use modern terms to name ancient objects that probably do not have the same function as the modern objects of the same name. Perhaps a good example for illustrating the problem is given by the so called *Dacian Fruit Bowl*. Ioan Glodariu has demonstrated that these pots were used for food consumption and that the leg becomes useful in the absence of a table. However this term is still used because it has been used for so long in archaeological literature that it has become engrained in the terminology.

Another kind of situation is when some categories of objects are designated by terms that have another meaning. Often we find in specialised literature incorrectly used terms such as *sword*, *skewer*, or *falx*. For example, the Dacian weapon, so called *falces* by the Romans, is named either a *curved sabre* or a *falx*. This situation also occurs for other periods, for example when a Bronze Age weapon is termed *Mycenaean type sabre*, although this one is not curved and is double-edged. *Sword* means an individual hand weapon used in ancient, mediaeval or modern times, with a straight blade and with two sharpened edges. The term *sabre* is used for an individual hand weapon used in medieval or modern times, with curved blade and with a single sharpened edge on the exterior side of its curvature and generally - with the exception of the Far East - with a hilt curved in the opposite direction to the blade curvature. Concerning curved weapons with the sharp edge on the inside of the curvature, for the mediaeval period the term *sickle* or *fighting scythe* is used, and for Antiquity the term *falx* is used.

Another example which will be discussed in this paper is connected with the utilization of many terms to designate the same object, a situation that leads to confusion and wrong interpretations. In Romanian literature one finds terms such as *casă* and *coif* (both translated into English as *helmet*). Although they have the same function, to protect the head, and are in fact translated with

same word in some languages, for the period we are talking about, we consider that the appropriate term to use is *helmet*, because the other terms designate modern objects. *Helmet* means piece of armour for head protection in special situations: war or to indicate an aristocratic rank.

A controversial issue concerns references to Dacian, Getian or Geto-Dacian populations. In this case it is recommended to use different terminology according to certain aspects relative to the geographic space or historical period. Sârbu and Florea in the introduction to their work *Imagery and Image in Pre-Roman Dacia* use the term *Getian* to refer to the population between the Balkan and Carpathian mountains, from Dobrogea and the Eastern Carpathian area, from the 4th to 3rd centuries BC and the 2nd century BC to 1st century AD. They use the term *Dacian* for the population from the intra-Carpathian area, from the 2nd century BC to 1st century AD. The Geto-Dacian or Daco-Getian term is used when referring to general issues from the 2nd century BC to 1st century AD.

It is necessary to improve the Romanian terminology to a quality level used in this field in other countries. An important step is to establish equivalents between Romanian and international terminology, thus unifying Romanian terminology with international archaeological practices. This step in the usage of appropriate terminology is important for the new generations of researchers, of which we ourselves are a part. It is recommended that each study indicates the terminology used by the author, for the purpose of easy comprehension.